

pedagogical (division into periods on the fundamental stages in the pedagogical science development), content-methodical (changes in the content, subjects enumeration, studying duration, job specifications, the use of innovation technologies, methods and ways of the education). Essential meaning to historical-pedagogical research is the holistic study of formation and development process of the railway transport specialists' vocational training in the 20th century which is the base for its development. In the article our own classification of historical sources concerning the professional training of railway profile future specialists is proposed. Government documents, meetings and congresses minutes of railwaymen at different levels, decrees, agreements, exhibitions and competition materials and other documents give an idea of the problems that are in a specific historical period had to decide within railway transport as the industry.

Key words: railway branch, classification of historical and pedagogical sources, conceptual approaches, the major aspects of division into periods.

Подано до редакції 25.11.2014.

УДК 613.88-053.2

© 2014

Шпичак І.П.

РОЛЬ В. Ф. ШМІДТ В ОРГАНІЗАЦІЇ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ НА ЗАСАДАХ ПСИХОАНАЛІЗУ

У статті висвітлено основні ідеї психоаналізу щодо психолого-педагогічної практики виховання дітей. Охарактеризовано важливі аспекти розвитку дитячої сексуальності у ранньому віці. Проаналізовано психоаналітичні підходи до виховання у спадщині психоаналітика і педагога В.Ф. Шмідт. Наведено основні педагогічні вимоги щодо правильного статевого виховання дітей для їх подальшого здорового розвитку та життя в суспільстві.

Ключові слова: В. Ф. Шмідт, дитяча сексуальність, психоаналітичні ідеї, статеве виховання, сублімація.

Постановка проблеми у загальному вигляді... У 1920-і рр. у молодій радянській державі постала необхідність пошуку шляхів і засобів виховання нової людини, а також зростала актуальність пропаганди психологічних відкриттів. Невелика група російських психоаналітиків, серед яких важливе місце займала і В. Ф. Шмідт, активно намагалась – в експериментальному і просвітницькому режимі – впровадити психоаналітичні підходи у галузі педагогіки.

Віра Федорівна Шмідт – відомий педагог, психоаналітик, фахівець у галузі дошкільного виховання, одна з ключових фігур у Російському психоаналітичному товаристві у 1920-х роках. Все своє життя вона присвятила дітям: брала участь у створенні мережі дитячих садків у Радянській Росії, займалася науковою роботою з вивчення фізичного і психічного розвитку дитячого організму та практикою виховання дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Розробка основних аспектів проблеми психоаналітичного виховання дітей знайшла своє відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, пропагували психоаналітичний підхід до навчання і виховання дітей М. Кляйн, А. Фройд, А. Адлер, Г. Гуг-Гельмут. Серед вітчизняних науковців дослідженням психоаналітичних ідей у галузі педагогіки займалися: В. Рахманов, Д. Єрмаков, М. Вульф, В. Рижков. Варто зауважити, що саме російські педагоги і психологи відзначили новаторську роль психоаналізу в педагогіці. Вже у 10-х роках ХХ ст. на сторінках таких періодичних видань, як «Русская школа», «Вестник воспитания», «Путь просвещения» активно висвітлювались питання можливостей виховного впливу психоаналітичного вчення.

Формування цілей статті... Мета статті – охарактеризувати педагогічні підходи до проявів дитячої сексуальності з позиції психоаналітичного вчення у професійному досвіді В. Ф. Шмідт.

Виклад основного матеріалу дослідження... Впродовж всієї творчої наукової діяльності, а також у практичній роботі виховання дітей В. Ф. Шмідт активно застосовувала та пропагувала психоаналітичні відкриття. Будучи однією із співробітниць Дитячого Будинку-лабораторії «Міжнародна солідарність» (1921-1925 рр.), вона збирала величезний дослідницький матеріал про ранній розвиток дітей, їхні звички, особливості вияву почуттів і захоплення, про становлення їхнього характеру і стосунків з іншими. Цей Дитячий Будинок-лабораторія був першим психоаналітично орієнтованим закладом для виховання дошкільників. Всі діти мали батьків, але знаходились у Дитячому Будинку цілодобово і впродовж тривалого часу, іноді батьки приходили до них, інколи діти на деякий час повертались додому. Цей педагогічний експеримент був задуманий як зразок колективного, соціального виховання, необхідність якого була продиктована не науковими міркуваннями, а дійсністю, де батьки – відповідальні радянські працівники – були змушені залишати дітей на вихователів.

В. Ф. Шмідт практично відповідала за всю роботу закладу. Вона сама організувала і проводила спостереження за життєдіяльністю дітей і вихователів Дитячого Будинку. Результати проведеної науково-педагогічної роботи та свої власні оцінки В. Ф. Шмідт висвітлила у праці «Психоаналитическое воспитание в Советской России: отчет о детском доме-лаборатории в Москве»[7].

Поряд з цим вона вела спостереження за розвитком власного сина, які відобразила у «Дневнике матери» (1921-1923 рр.). Щоденник також пройнятий духом психоаналізу. Варто зауважити, що систематизований і проаналізований дослідницький матеріал, В. Ф. Шмідт намагалась перетворити у надбання думаючої публіки. Її праці задають важливу і нетривіальну педагогічну перспективу.

В. Ф. Шмідт стверджувала, що саме психоаналітичне вчення З. Фрейда повинне стати тим ідейним підґрунтям, яке може допомогти і вказати причини порушень у розвитку дітей. Хоча він сам не займався питаннями педагогіки, але в його працях педагога можуть знайти чимало цінних порад і вказівок, які стосуються такого болючого питання, як дитяча сексуальність.

Психоаналіз вимагає від вихователя замінити систему примусу на вільне виховання, яке передбачає відмову від примітивних індивідуалістичних задовольень в ім'я створення загальнолюдських цінностей. В окремому випадку статевого виховання психоаналіз цілком на боці прогресивної педагогіки: він наочно демонструє шкоду, коли дитина самостійно вирішує проблему статі і тому стає безпорадною у вирішенні завдання перетворити сексуальну афективність в енергію продуктивної психічної діяльності[3, с. 243].

У психоаналітичному вченні йдеться про те, що дитяча сексуальність є біологічно нормальним і законним явищем. Однак вона не пов'язана зі статевими органами і функцією продовження роду[5, с. 65].

Перша стадія психосексуального розвитку дитини припадає на перші три роки життя і характеризується тим, що дитина отримує задоволення від подразнення різних частин свого тіла. Ці найбільш чутливі частини тіла З. Фрейд назвав «ерогенними зонами». Сюди відносяться: рот, задній прохід, сечовивідний отвір, окремі ділянки шкіри, середина носа [6, с. 15].

Саме тому дітей неможливо ніякими педагогічними впливами і навіть покаранням відучити від «поганих звичок». Бо це не звички, а сильна потреба задовольнити певні внутрішні подразнення. І тут перед педагогом стоїть завдання допомогти перевести дитині її некультурні потяги у культурне русло і стати соціальною особою. Але, як зазначала В. Ф. Шмідт, такий шлях вимагає від педагога великої витримки і спокійного ставлення до всіх сексуальних проявів у дітей [6, с. 16].

Вона стверджувала, що якщо дорослі, а так часто трапляється, негативно реагують на сексуальну поведінку дітей, забороняють їм задовольняти інстинктивні бажання, залякують або карають їх, то наслідки такого виховання будуть несприятливими для подальшого розвитку і психічного здоров'я дитини.

Згідно теорії З. Фрейда, коли дитина не може справитись зі своїми інстинктивними потягами і в той же час – не може їх задовольнити, соромлячись чи боячись покарання, то заборонене бажання витісняється зі свідомості у підсвідомість. Ці витіснені бажання в подальшому перетворюються у різноманітні невротичні симптоми (нав'язливі дії, нервові сипання, страхи та ін.). У цьому полягає причина важких захворювань. Діти, у яких є ці симптоми, в подальшому стають невротиками.

За Фрейдом, кожна дитина у віці від одного до п'яти років проходить три стадії у своєму психосексуальному розвитку (оральну, анальну та фалічну). Третя стадія і є найвищим ступенем розвитку, досягнувши якої дитина остаточно сублімує залишки дитячої сексуальності і стає психічно здоровою, соціально-повноцінною людиною[5].

Але для того, щоб досягнути цієї третьої стадії, дитина повинна неодмінно в певному віці пройти через дві перші стадії. Якщо створити для неї правильне середовище і обстановку, створити можливості сублімації і не ставитись до її сексуальних проявів з осудом, то можна бути впевненим, що дитина вчасно буде переходити від однієї стадії розвитку до іншої і залишиться здоровою.

Однак В. Ф. Шмідт стверджувала, що правильне статеве виховання дитини може відбуватися лише на фоні правильного педагогічного підходу до виховання взагалі.

Вона зазначала, що всі зовнішні фактори, які впливають на розвиток дитини можна поділити на дві групи: 1) дорослі, які оточують дитину; 2) зовнішня обстановка, умови життя. У дитячих закладах сюди додається ще одна важлива група – вплив організованого дитячого колективу[6, с. 23].

На думку В. Ф. Шмідт, досить важливу роль у статевому вихованні відіграють дорослі, їхні взаємовідносини з дітьми, відносини між собою, їхнє ставлення до статевого питання і до проявів дитячої сексуальності зокрема. В першу чергу, необхідно налагодити фізичний догляд за дитиною, її харчування, сон, прогулянки, купання. Згодом дитина повинна рости з перших днів життя у радісній, трудовій атмосфері, більше спілкуватися з природою, певний час проводити серед однолітків, відвідувати, по можливості, ясла або дитячий садок, де все її життя буде організоване. У дитини також повинні бути відповідно підібрані іграшки, щоб дати їй можливість творчо активно розвиватися. Чим більше дитина буде проявляти самостійності, тим краще для її розвитку.

На основі власного досвіду роботи з дітьми В. Ф. Шмідт зробила висновок про те, що найважливіші проблеми у ранньому віці, які пов'язані з дитячою сексуальністю, це – смоктання пальців, неохайність, онанізм.

При цьому вона зауважувала, що смоктання пальців та інших предметів – це одне з найулюбленіших дитячих занять у перші місяці їхнього життя. Якщо дати дитині повну свободу у цьому відношенні, створивши їй педагогічно правильну обстановку, то в результаті вона сама перестане цим займатися. Дитина нормально та безперешкодно перейде в іншу стадію розвитку, сублімує це захоплення, і воно втрапить для неї цінність. Навпаки, заважаючи дитині смоктати пальці, дорослі створюють їй осередок неприємних подразнень, які притягують до себе її увагу і не дають можливості вільно, нормально розвиватися [6, с. 25].

В. Ф. Шмідт наголошувала на тому, що педагогічні заходи, які стосуються смоктання пальців, зводяться до наступного: 1) не перешкоджати малюку смоктати пальці; 2) дати йому можливість поступово сублімувати цей потяг за допомогою різноманітного матеріалу, іграшок, які повинні відповідати його віку і потребам; 3) оточити його любов'ю та увагою, але при цьому нічим не обмежувати його самостійності та активності; 4) уважно стежити за його розвитком і вчасно давати потрібний матеріал, але надмірно не втручатися в життя і діяльність дитини, особливо не пригнічувати її ініціативу, натомість нав'язуючи свою.

У разі переходу смоктання пальців у патологічну форму, потрібно звернутися за допомогою до лікаря-психоаналітика.

Наступна проблема, на думку В. Ф. Шмідт, яка також є предметом боротьби між дітьми та дорослими, – це дитяча неохайність. Дитина при цьому керується інстинктивними вимогами, але оточуючі її дорослі теж праві, коли хочуть привчити її до охайності. У цьому випадку має бути забезпечене бережливе та уважне ставлення до дитини у цей період. Потрібно пам'ятати, що дитині дуже важко відмовитись від цього задоволення. Звісно, що дитина повинна це зробити, але добровільно і свідомо, а не насильницьким способом. А це може відбутись тільки після двох років.

В. Ф. Шмідт наголошувала на тому, що розпочинати виховання у цьому напрямку краще якомога раніше, з того часу, як дитина зможе у сидячому положенні рівно тримати голову і спинку. До цього потрібно лише слідкувати, щоб дитина довго не лежала у мокрій білизні.

Після півтора року можна починати звертати увагу дитини на ті випадки, коли вона попросилась, і залишилася сухою. Але не хвалити її за це, розпалюючи честолюбство, а вказувати на те, що вона вже велика, уже може проситись, уже розуміє, що потрібно попроситись.

Нехай краще дитина довше привчається, проте сама оволодіє собою і відмовиться від примітивних задовольень, відчує себе достатньо сильною для цього, ніж витіснить їх, підкорюючись дорослим, і на все життя збереже у підсвідомості почуття вини і власної слабкості [6, с. 30].

В. Ф. Шмідт стверджувала, що одне із найболючіших питань дитячої сексуальності – це питання про онанізм. Психоаналітики вказують, що онанізм в грудному віці і від 3-5 років є нормальним явищем. Найбільше і батьки, і педагоги бояться в онанізмі, з одного боку, того, що він стане звичкою і постійним супутником життя дитини, а з іншого – що він потягне за собою важкі психічні розлади: послаблення уваги, пам'яті, в'ялість, безсоння [6, с. 31].

Однак В. Ф. Шмідт застерігала, що залякування дитини і погрози з боку дорослих особливо шкідливі і спричиняють важкі наслідки. На ґрунті цих погроз у дитини виникає так званий «кастраційний комплекс», тобто страх, що у неї відріжуть статевий орган. Цей страх настільки сильний, що панує над усім психічним життям дитини, роблячи її боязливою, несміливою, і навіть соціально недорозвиненою [6, с. 32].

Насправді, як стверджувала В. Ф. Шмідт, причини слабкодухості, послаблення уваги, пам'яті зовсім не в онанізмі, а в тому, що до дитини ставляться вимоги, не зважаючи на те, чи зможе вона їх виконати, і потім ще за це карають і соромлять. В результаті, і сама дитина після кількох «зривів» зовсім втрачає віру в себе і свої сили [6, с. 33].

В. Ф. Шмідт дійшла висновку, що першою і головною умовою правильного педагогічного підходу до дитячого онанізму є спокійне ставлення дорослих до цього явища. По-друге, вона наголошувала на тому, що потрібно знати про існування двох видів онанізму: 1) природне задоволення своїх потягів; 2) онанізм у періоди поганого настрою, коли дитина почуває себе ображеною, недостатньо любимою, коли вона сумує за мамою. До цих двох видів онанізму повинен бути різний підхід.

Щодо першого, природного прояву онанізму можна рекомендувати профілактичні заходи, тобто створення такої обстановки, в якій дитина буде правильно і нормально розвиватись як фізично, так і психічно. Необхідно оточити дитину любов'ю і увагою, забезпечити правильний фізичний догляд (чистота приміщення і одягу, купання, прогулянки на свіжому повітрі). Якщо ці умови будуть виконані, то дитина буде займатись онанізмом дуже рідко. Якщо мама або педагог будуть ставитись до цього спокійно, то через 2-3 дні все завершиться на довгий період.

Підхід до онанізму у дитини, яка ображена або пригнічена, повинен бути дещо іншим. Перш за все, необхідно зрозуміти причину цього явища і по можливості усунути її. Тут питання стоїть не про боротьбу із самим онанізмом, а про усунення причини, яка його викликала. Якщо причина буде ліквідована – дитина перестане цим займатись. Однак бувають і такі випадки, коли діти займаються онанізмом з викликом, назло вихователю або матері. У таких випадках потрібно зрозуміти своє власне ставлення до дитини і її сексуальних проявів, спробувати в них розібратися, відкинути те, що штовхає дитину на такі крайнощі, і тоді вже знову по-іншому підійти до неї [6, с. 37].

Підсумовуючи вищезазначені психолого-педагогічні висновки В. Ф. Шмідт про дитячий онанізм, можна звести все до трьох головних вимог: 1) здорова, нормальна обстановка; 2) спокійне, серйозне ставлення

дорослих до факту заняття дитиною онанізмом і створення атмосфери довіри до неї і її сил, впоратися з цим потягом; 3) підтримка дитини у важкі моменти шляхом дружніх бесід і порад [6, с. 39].

Розглядаючи питання проявів дитячої сексуальності, В. Ф. Шмідт проаналізувала також і ті особливості середовища, які перешкоджають правильному сексуальному розвитку дитини. Вона висловлювала думку про те, що неможливо правильно виховувати дітей, поки самі дорослі будуть вважати статеве життя і статеві відносини чимось соромливим, брудним, тваринним, або навпаки – смакувати все це і підходити до статевого життя з точки зору вульгарного анекдоту. Ставлення дорослих до всього статевого повинне бути просте і спокійне, як до будь-якого фізіологічного процесу, що має місце у життя людини [6, с. 45].

В. Ф. Шмідт особливо наголошувала на тому, що у присутності дитини батьки повинні поводити себе як хороші друзі, які люблять і поважають один одного, але не як закохані і не як подружжя. Ця сторона життя батьків повинна бути десь у стороні від дитини настільки, щоб вона не знала про неї, поки самостійно не почне задумуватися над тим, звідки беруться діти і як вони зароджуються.

Багато хто з дітей лякаються побаченого статевого акту, сприймають його як акт насильства батька над матір'ю або як бійку між батьками. Такі діти можуть на все життя зберегти цей страх і відразу до статевого життя, що може навіть призводити до психічної імпотенції у чоловіків та повної холодності у жінок [6, с. 46].

Найважливіша вимога до батьків у цьому відношенні – це виділити дитині окрему кімнату. Якщо немає такої можливості і дитина повинна жити у кімнаті з батьками, то необхідно хоча б, щоб вона спала на окремому ліжку.

Отже, підсумовуючи основні ідейні позиції В. Ф. Шмідт щодо забезпечення нормального середовища з точки зору статевого виховання дитини, можна зробити наступні висновки: 1) дитину повинна оточувати спокійна ділова атмосфера, щоб вона почувала себе повноправним членом колективу; 2) до будь-яких проявів дитини необхідно ставитися спокійно. Педагог, який має справу з дітьми немовлячого віку, повинен забути про бридливність і відразу. Інакше він не зможе вести статеве виховання дитини; 3) має бути повна довіра дитини до дорослого, без чого немислиме статеве виховання. Якщо дитина відчує засудження з боку дорослого, то замкнеться в собі і буде все робити таємно. Саме засудженням дитячих сексуальних проявів дорослі власними руками закладають фундамент для тієї стіни, яка відділяє потім на все життя дітей від батьків, педагогів і взагалі від всіх дорослих; 4) ні в якому разі не можна фіксувати увагу дітей на їхніх сексуальних проявах. На цьому сходяться і педагоги і психоаналітики; 5) необхідно виключити ігри, погладжування, які стосуються тих чи інших частин тіла дитини; 6) у статевому вихованні на фоні правильно організованого середовища особливо необхідним є індивідуальний підхід до кожної окремої дитини [6, с. 53].

Висновки... Отже, узагальнений досвід В. Ф. Шмідт щодо сексуальності у ранньому віці є цінним надбанням у галузі педагогіки і психології, він є досить актуальним і для сучасних педагогів. Її ідеї та наукові висновки є підґрунтям для побудови виховного процесу таким чином, за якого був би забезпечений нормальний, здоровий розвиток дитини. Серйозне ставлення педагогів і вихователів до статевого виховання дає більше можливостей дітям самостійно справлятися зі своїми захопленнями. Спокійне ставлення до проявів дитячої сексуальності і створення правильної обстановки сприяє їх повноцінному розвитку. Сексуальність дитини буде поступово сублимуватися і значна її частина перейде у більш культурні та соціально цінні форми, а інша частина перейде до моменту статевого дозрівання у статеvu енергію дорослої людини.

Література

1. Гуг-Гельмут Г. Новые пути к познанию детского возраста. Психодинамические лекции для родителей, учителей, воспитателей и детских врачей / Г. Гуг-Гельмут. – М.: Сеятель, 1926. – 218 с.
2. Психодинамика детского возраста. – М.: Государственное издательство, 1924. – 143 с.
3. Рыжков В. Психодинамика как система воспитания / В. Рыжков // Антология российского психодинамического анализа : в 2 т. : Т.1 / В. И. Овчаренко ; В. М. Лейбин. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1999 – С.224–243.
4. Фрейд А. Введение в технику детского психодинамического анализа / А. Фрейд. – Одесса, 1927. – 97 с.
5. Фрейд З. Введение в психодинамику. Лекции / З. Фрейд. – СПб.: Питер, 2007. – 141 с.
6. Шмидт В.Ф. Детская сексуальность и педагогический подход к ней / В. Ф. Шмидт. – Ижевск: ERGO, 2012. – 60 с.
7. Эткинд А. Эрос невозможного: История психодинамического анализа в России / А. Эткинд – СПб.: Медуза, 1993.– 463 с.

Шпичак И.П.

Роль В.Ф. Шмидт в организации полового воспитания детей на основе психодинамики

В статье отражены основные идеи психодинамики по психолого-педагогической практике воспитания детей. Охарактеризованы важные аспекты развития детской сексуальности в раннем возрасте. Проанализированы психодинамические подходы к воспитанию в наследии психодинамика и педагога В.Ф. Шмидт. Приведены основные педагогические требования относительно правильного полового воспитания детей для их дальнейшего здорового развития и жизни в обществе.

Ключевые слова: В.Ф. Шмидт, детская сексуальность, психодинамические идеи, половое воспитание, сублимация.

Shpychak I.

The role of V.F. Shmidt in organizing of sex education of children on the foundations of psychoanalysis

The article elaborates on the main ideas of psychoanalysis related to psychological and pedagogical practice of children's education. The psychoanalytical approaches to education in the heritage of the psychoanalyst and pedagogue V.F. Shmidt are analyzed. Her academic views to the manifestations of the children's sexuality are clarified, which [the manifestations] are the basis for creation of the educational process in such a way when a normal and healthy child development would be provided. The main pedagogical requirements to the organization of educational process are presented. The organization of the educational process will lead to gradual sublimation of the child's sexuality and its main part will be transferred to more cultural and socially valuable forms, and the other part (until the time of pubescence) – to the sexual energy of an adult. The important aspects of development of the children's sexuality in the young age are characterized. It is proved that the serious attitude of pedagogues and educators to the sexual education provides for more possibilities to children to cope with their avocations. The quiet attitude to the manifestations of the children's sexuality and creation of proper conditions contributes to their full development, and the proper sexual education of children enables their further healthy development and life in society.

Key words: *V.F Schmidt, child sexuality, psychoanalytic ideas, sex education, sublimation.*

Подано до редакції 13.11.2014.

Рекомендовано до друку канд.пед.наук, доц.Гриньковою Н. М.